

6. Kulpin E. Krymskie tatars: evoliutsiia samoidentifikatsii // Istoricheskaia psikhologiiia i sotsiologiiia istorii. – 2013. – №2. – S.86–94.

7. Chervonnaia S. Vozvrashchenie krymskotatarskogo naroda: problemy etnokul'turnogo vozrozhdeniia. Krymskotatarskoe natsional'noe dvizhenie. T.4: 1994–1997 gody [Elektronni resurs]. – Rezhym dostupu: http://old.ica.ras.ru/books/11_KRIM4/100320040000.htm

8. Brylov D. Ukrainian Modernist Groups in International Context // Anthropology & Archeology of Eurasia. – 2015. – Vol.53, Iss.03. – P.72–80.

9. Izmirli I. Competing Narratives of Islam in Post-Soviet Ukraine against the Background of Global Islamic Movements // IREX [Elektronni resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.irex.org/resources/competing-narratives-islam-post-soviet-ukraine-against-background-global-islamic-movements>

10. Yarosh O., Brylov D. Muslim communities and Islamic network institutions in Ukraine: contesting authorities in shaping of Islamic localities // Muslims in Poland and Eastern Europe: Widening the European Discourse on Islam. – Warsaw: University of Warsaw, 2011. – P.252–265.

Brylov D. V., Ph.D. (Religious Studies), Associate Professor of the Department of Culturology, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine, Kyiv), dbrylov@gmail.com

The features of the formation of the all-Ukrainian Islamic discourse

The article is devoted to the features of the formation of the all-Ukrainian Islamic discourse. The characteristics of the Muslim population of Ukraine, which influenced the process under consideration, are considered. It is established that the Islamic discourse in Ukraine is predominantly Russian-speaking. The main factors shaping the all-Ukrainian Islamic discourse are identified: fragmentation of the Ukrainian Muslim community, ideological disunity and low level of religious knowledge of Ukrainian Muslims. It is established that the main role in the formation of discourse is played by two Islamic organizations – the Spiritual Administration of Muslims of Ukraine (DUMU), headed by Sheikh Ahmed Tamim and the All-Ukrainian Association of Public Organizations «Alraid» with its proxy-muftiat DUMU-Umma. The special role of the Spiritual Administration of the Muslims of Crimea was also noted, to the authority of which the DUMU-Umma appeals in search of legitimization in the Ukrainian Muslim community.

Keywords: DUMU, DUMU-Umma, Alraid, DUMK, Islam in Ukraine.

Брильов Д. В., кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри культурології, Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова (Україна, Київ), dbrylov@gmail.com

Особенности формирования общукраинского исламского дискурса

Стаття присвячена особливостям формування загальноукраїнського ісламського дискурсу. Розглянуто характеристики мусульманського населення України, що вплинули на даний процес. Встановлено, що ісламський дискурс в Україні є переважно російськомовним. Виділено основні фактори формування загальноукраїнського ісламського дискурсу: фрагментованість українського мусульманського співтовариства, ідеологічна роз'єднаність і низький рівень релігійних знань українських мусульман. Встановлено, що основну роль у формуванні дискурсу відіграють дві ісламських організації – Духовне управління мусульман України (ДУМУ) на чолі з шейхом Ахмедом Тамімом і Всеукраїнська асоціація громадських організацій «Альрайд» зі своєю проксі-муфтіатом ДУМУ «Умма». Також відзначена особлива роль Духовного управління мусульман Криму, до авторитету якого звертається ДУМУ «Умма» в пошуках легітимації в українському мусульманському співтоваристві.

Ключові слова: ДУМУ, ДУМУ «Умма», ВАГО Альрайд, ДУМК, іслам в Україні.

УДК 111.3+128:[179.3+179.6]

Саковська О. Ю.,
аспірантка, Національний університет
«Києво-Могилянська академія»
(Україна, Київ), herrezen@gmail.com

Вчення св. Томи Аквінського в КОНТЕКСТІ СУЧАСНОСТІ: БІОЕТИКА ТА ЕКОТОМІЗМ

Статтю присвячено вченню св. Томи Аквінського про живі тіла. Мета дослідження полягає в необхідності продемонструвати міцність зв'язку

між середньовічною та сучасною філософією на матеріалі томістичної філософії. Саме тому в статті розглянуто особливості томістичного вчення в межах тих проблем, що є актуальними для сьогодення, а саме – проблеми екології та біоетики. Продемонстровано, яким чином ці теми пов'язані із метафізикою взагалі та вченням св. Томи зокрема. Засобами компаративного та історико-генеалогічного аналізу розкрито сутність та основні проблеми т. зв. «зеленого» томізму та способи їх вирішення сучасними неотомістами. У висновках продемонстровано, що сучасний неотомізм визнає невідповідність підходів святого Томи сучасному християнському осмисленню реальності з точки зору проблем, з якими людство стикається сьогодні.

Ключові слова: томізм, біоетика, екологія, тіло, душа, розум.

Попри те, що середньовічна філософія вважається застарілою та такою, що опікується темами далекими від праксису, роботи св. Томи є яскравим прикладом, що спростовує цю тезу. Як філософ, вчення якого після виходу енцикліки «Aeterni Patris» в 1879 р. стало вважатися однією з найважливіших філософських доктринною католицизму, Тома Аквінський повинен надавати відповіді і на ті питання, що постають перед людиною і в ХХІ ст., і в подальшій епохи. Надважливими ж проблемами, з якими ми стикаємося сьогодні є питання захисту довкілля та біоетики.

Ця тема майже не є дослідженою. Більшість публікацій, що їй присвячені, написані самими теоретиками екотомізму та представниками томістичного напрямку в біоетиці. Серед найбільш активних теоретиків біоетики, що була орієнтована на томізм, варто згадати Е. Анскомб, Д. Хершенова, Р. Кох, М. Макконейла та Дж. Еберля. Серед представників екотомізму – Дж. ЛеБланк, М. Цішека та К. Томпсона. Твори згаданих авторів мають апологетичний характер і орієнтовані на пропагування томізму. Втім, щодо тих чи інших питань авторам одного й того ж підходу не завжди вдається дійти згоди, особливо в межах питань про аборт та евтаназію.

У зв'язку зі стрімким розвитком технологій, що дозволяє суттєво полегшити життя кожної людини, виникають і нові проблеми для етики, особливо християнської: аборт, пересадка органів, евтаназія, питання щодо того, як людина повинна взаємодіяти із природою. Сам томізм не завжди здатен дати такі відповіді на ці проблемні питання, що при цьому не суперечили б християнській етиці.

Мета статті полягає в необхідності викласти основні підходи неотомізму стосовно проблем екоетики та біоетики.

Аквінатова концепція живих тіл й досі залишається доволі актуальною і доволі часто обговорюється, але переважно в католицьких колах з метою обґрунтування тих чи інших наболілих для католицизму тем. Найбільш репрезентативними (і багато в чому на перший погляд протилежними) є теми, актуальні для біоетики та екології.

Як і шанувальники томістичної філософії природи, пропагувальники томістичних ідей у вказаних вище сферах, опираються на креаціонізм та мають своє вихідно ідею тезу про те, що людину створено за образом і подобою Божою. Втім, по-перше, ці інтерпретації далеко не завжди відображають погляди самого Аквіната, якого, очевидно, не можна назвати передтечею екоактивізму чи біоетики. Навпаки, інколи в його текстах ми знаходимо місця, що різко суперечать можливості такого приписування.

При цьому жодна зі спроб вирішення вищезгаданих проблем так поки ще і непереросла в окремий напрям

чи школу, що дозволяє лише говорити про окремих авторів, що присвятили тексти цим проблемам. Але таке багатоманіття інтерпретацій демонструє сучасні спроби адаптувати доволі складні Аквінатові теорії під сучасні тенденції та нові проблеми, що постають перед людиною. Йдеться про те, що з точки зору цих інтерпретацій Аквінат перестає бути спекулятивним філософом, орієнтованим на теорію, і стає доступнішим людям в їхньому повсякденному житті.

Тема біоетики – це хоч і не центральна, але доволі важлива тема для Аквіната, адже стосується взаємодії тіла та душі, а отже, і проблеми досконалості, форми та матерії, потенції та акту, і також субстанційної зміни, тобто має доволі потужну метафізичну складову. Фактично ж ця тема стосується радше пренатального розвитку живих організмів. Вона фігурувала і в Аристотеля в межах текстів «Про виникнення тварин» та «Історія тварин» більш широко, а в творах «Про душу», «Фізика» та «Метафізика» доволі побіжно. Попри те, що на більшість цих творів Аквінат написав коментарі¹, сам своє вчення про пренатальний розвиток він виклав в текстах «Суми теології» та в творі «Про могутність», втім, апелюючи до Аристотеля там, де це необхідно. На перший погляд тема зародження живого у Аквіната не видається проблемною. Жінка в цьому процесі бере участь у зародженні як носій катаменічної матерії, у той час як чоловік постає носієм сімені, що є дієвою, формальною та фінальною причиною. Засобами небесних тіл задається правильна температура обох сполук, оскільки все це відбувається на рівні поєднання елементів. Занизька температура сприяє формуванню плоду жіночої статі, висока – чоловічої, оскільки від температури залежить диспозиція активних та пасивних сил. Аквінат успадковує загальні тези Аристотеля про зародження тіл на підставі тлумачення небесних тіл як дієвих причин (агентів) не лише зародження та знищення, але й статевої диференціації.

Цілком очікувано, що для людини говорити винятково про рослинну душу, якою людина, згідно з томістичним вченням, далеко не обмежується, це ще не постановка питання біоетики. Проблеми виникають у подальшому, коли плід набуває чуттєву душу, але ще не має когнітивних механізмів, тобто раціональної душі. Виникає питання, чи є такий плід людиною, чи має він права?

Однією з найбільш відомих неомістів в межах біоетики була Елізабет Анскомб (Elizabeth Anscombe, 1919–2001), ім'я якої відоме переважно як учениці Л. Вітгенштайна, редакторки та перекладачки англійською його «Філософських досліджень» (1953). Також вона відома завдяки своїм учням: М. Дамміту, Е. Кенні, Т. Нагелю та Р. Скрутону.

Загалом тема в межах нашої проблематики, на яку орієнтована Е. Анскомб, це розвиток ембріонів та питання абортів, зокрема, на ранньому періоді вагітності, що зумовлено специфічним підходом самого Аквіната до цього питання. В своїй статті «Чи був ти зиготою?» Анскомб намагається осмислити формування людського тіла та визначити, чи на етапі запліднення і подальшого дроблення зиготи на бластомери можемо ми говорити про людину? Анскомб каже, що зиготу можна вважати людиною, хоча зі звичної точки зору, поняття людина

можна використовувати лише щодо приналежних до людської раси (виду), а зигота ще не має ніяких ознак людськості [2, р. 112]. Втім, Анскомб схильна розглядати зиготу як індивідуальну субстанцію, (що з точки зору вчення св. Томи є доволі поспішним судженням), а подальший процес становлення організму через поділ клітин – не субстанційною зміною, а «розширенням меж» [Ibid., р. 113]. Але в той же час Анскомб аж ніяк не вважає, що зигота є повноцінною людиною, хоч вона і є моїм «я» на ранніх етапах. І в цьому її позиція загалом доволі близька до інших відомих томістів, Дж. Герінга та Ж. Марітена. Втім, для двох згаданих (як і для Аквіната) зародження людини – це низка зароджень та знищень, коли одні частини замінюють інші, що передбачає субстанційні зміну [12, р. 6–7].

Питання, яке порушувала Анскомб щодо зиготи в англійській літературі має назву *delayed animation issue* (проблема відстроченого чи немоментального одухотворення): чи можна вважати, що під час злиття сімені та яйцеклітини утворений композит відразу набуває а) життя і є чимось окремо живим поза тілом жінки, б) душу, що передбачає моментальне набуття субстанційності? Коли я стаю собою? В сам момент зародження чи в результаті формування моєї власної системи кровообігу? Для Аквіната цілком очевидно, що плід стає людиною лише в той момент, коли її тіло оформлене раціональною душею. Саме таке тлумачення особи (персони) Аквінат взяв у Боєція, оскільки персону – окрема субстанція розумної природи [1, с. 61]. Вегетативна система, зростання, формування органів чуттів – ще не ознака людськості, оскільки, згідно з томізмом, за це відповідають ті рівні душі, що притаманні рослинному та тваринному царству. Тож для Томи Аквінського нема ніяких підстав вважати зиготу людиною, бо він субстанційно не є людиною. Власне, цю тезу також захищає Дж. Еберль, вказуючи, що для Аквіната вирішальним є аргумент про те, що душею може бути наділена лише те тіло, що готове до розумових операцій [9, р. 43]. Не дивно, що в подальшому Аквінатові вчення не раз інтерпретували в тих термінах, ніби він є апологетом абортів на ранньому етапі розвитку плоду. Цю тезу відстоювала, зокрема, Дж. Блекмун, а також Ж. Донсель, який переконував, що для Аквіната вбивство ембріона в перші 6 днів від зачаття не є вбивством як таким, не є гріхом², у той час як Р. Паснао обґрунтовує ідею про те, що плід можна вважати людиною, коли у нього сформовано кору головного мозку [8, р. 386]. Саме з тих же міркувань Донсель викладає томістичне розуміння людського тіла, кажучи, що адепти томістичного гілеморфізму нерідко впадають в радикальний картезіанський дуалізм, надмірно розмежовуючи тіло та душу, в той час як для св. Томи таке розмежування неможливе. Людське тіло – є єдністю душі та матерії, і самій душі не протистоїть, але містить її як свою невіддільну складову. Тож допоки душа оформляє матерію, ми можемо говорити про життя людини. В той же момент, коли душа відходить, людське тіло вже не є людським тілом. Тілесність не коріниться в матерії, оскільки матерія не додає до композиту, часткою

² Загалом такої цитати у Аквіната нема. Але коли він говорить про плід з душею, то прямо називає це вбивством. Приміром, таке місце можна знайти в STh. II-II, q. 64, a. 8, ad 2.

¹ Окрім «Історії тварин» та твору «Про виникнення тварин».

якого є, нічого позитивного, лише потенційність [7, р. 80–81].

Якщо уважно прослідкувати головну думку св. Томи щодо того, що людина є носієм когнітивних здібностей, які і визначають її сутність, то стає очевидним, що проблема дотичності томізму та біоетики виникає не лише в межах теми зародження, але й теми смерті людини. Перипатетична філософія чітко позначає межі існування речі: річ існує, допоки вона має субстанційну форму. Щойно ж субстанційну форму втрачено, річ або перестає бути сама собою (через трансубстанцію чи субстанційну зміну), або гине, якщо нову субстанційну форму не набуто. Оскільки людина є частиною природи, то її смерть означала б втрату субстанційної форми – душі. Але томістична філософія не пояснює, чому ж власне втрата субстанційної форми відбувається.

Сучасний томізм намагається прояснити, що таке смерть, враховуючи актуальні тези біології. Н. Аустріако говорить про дві головні тенденції в сучасному томізмі: визначати смерть як втрату тілесної цілісності або ж як радикальну нестачу розумових здібностей [3, р. 647]. В першому випадку суперечностей із біологією нема, якщо тлумачити мозок як головний інтегративний орган, що уможливує взаємодію між усіма частинами та частками тіла. Друга ж теза є значно ближчою до св. Томи. Втім, окремо також можна говорити про ідеї В. Мея, також наведені в роботі Н. Аустріако «На захист втраченої цілісності як критерію смерті». Справді, визначаючи, як вже зазначалося, людину як розумну тварину, перипатетична філософія вказує на наявність розумної душі як на субстанційну форму тіла. Таким чином, смерть мозку, що спроможний до інтелекту, означає втрату субстанційної форми. Так само, згідно з тезою В. Мея, який визначав тварину та людину як істот, спроможних до чуттєвості, смерть мозку означає втрату можливості чуттєво сприймати світ, що, також є втратою субстанційної форми як для людини, так і для тварини [Див.: Ibid., р. 647]. Для тварини, оскільки її дефініція також включає чуттєвість, для людини, оскільки робота її розумної душі ґрунтується чуттєвими даними.

Втім, така інтерпретація смерті нині стає небезпечною для людства, оскільки, коли технології розвиваються швидко, і є можливість підтримувати існування людини, що перебуває в комі, життя такої людини не буде вважатися життям в повній мірі. Людина, втрапивши інтелектуальні спроможності через смерть мозку (або його кори), стає об'єктом субстанційної зміни, адже вона не може мислити і раціонально сприймати оточення. Вона, отже, перестає бути людиною, і тому її існування втрачає цінність. Більше того, не спроможна до чуттєвості, вона не є і твариною [Див.: Ibid., р. 652]. Загалом цю тезу може бути використано на користь евтаназії, тож католицький світ сприймає її негативно, а сучасні нетомісти (наприклад, згаданий вище Н. Аустріако, Дж. Еберль, А. Шивмон, Х. Йонас, Ч. Гаррісон, Н. Фост і т.д.) намагаються її спростувати. Більше того, з цієї точки зору тему може бути розширено й щодо того, чи є цінним існування людей, що мають вроджену розумову відсталість (приміром, синдроми Ретта та Вільямса, олігофренію), хвороби, пов'язані із нейродегенерацією (слабоумство або хворобу Гангтінгтона) чи загалом стани порушення сприйняття реальності (агнозію, синдром Шарля

Бонне тощо). Таких хвороб, станів та синдромів, що передбачають порушення когнітивних спроможностей, існує чимала кількість, не кажучи вже про порушення, що мають тимчасовий характер (сопор, абсанси під час епілепсії тощо). У результаті, через обмеження тих чи інших функцій, людина в якийсь момент втрачає свою «людськість» (в перипатетичному значенні слова), стає «окремим видом», адже втрапивши інтелектуальну спроможність, вона втрачає і субстанційну форму.

Загалом незгодженість позицій Аквіната із християнськими підходами щодо вирішення сучасних проблем проявляється не лише у випадку розгляду людських тіл, але й природи та живого взагалі. Цілком можемо говорити і про спроби поєднати Аквінатове вчення не лише з біоетикою, але й з екоетикою.

Попри змістову наближеність обох тем, вони все ж таки дещо про різне. Якщо загалом біоетикоорієнтований томізм переважно антропоцентричний та засобами метафізики намагається обґрунтувати момент зародження людини як людини, то екотомізм, за визначенням К. Сторі, додає зусиль, щоб встановити місце людини у світовому порядку сотвореного [16], а також (доволі часто, як побачимо далі) подолати спесицизм, тобто дискримінацію одного виду іншим.

Попри це, як влучно зауважує М. Джордж, тлумачити Аквіната як зятого прихильника екологічних тем, неможливо, втім, засобами томізму цілком можна на рівні теорій поборотися за довкілля [10, р. 73]. Та й Г. Торретта вказує, що сучасність починає орієнтуватися на потреби довкілля, що породжує нову екологічну духовність і можна говорити про прихід революційної екології [20, р. 219].

Зелений томізм в окремих формах культивує сільське життя та відмову від технологій, пропагує зближення з природою, оскільки саме через природу пізнається Творець, та примноження буття через фермерство. Цей рух актуальний переважно для США, і чи не найповніше відображений в діяльності організації КСЖ – Католицького сільського життя (NCRL – National Catholic Rural Life), заснованого в 1923 році о. Е. О'Харою з метою створення умов для освіти католиків, що живуть в сільській місцевості (згідно з офіційним сайтом організації – <https://catholicrurallife.org/about/history/>), оскільки, що католики, що проживали в 20-х роках в сільській американській місцевості, були позбавлені комунікації з церквою [21, р. 14]. Втім, томістичні тенденції в цьому русі його ж директор К. Томпсон пов'язує з діяльністю німецького томіста Дж. Піпера, який обґрунтував особливе місце людини в порядку природи не лише через її здатність пізнавати, але й через можливість споглядати природу, милуючись тим порядком природи, частиною якого вона є [20]. Тут же Томпсон наголошує на тому, що Католицька церква повинна зробити перехід від теології тіла (*theology of body*) як вчення про стосунки тіла та душі до теології втілення (*theology of embodiment*) як вчення про ті умови, в які потрапляє людина по народженні. К. Томпсон постулює вимогу орієнтуватися на томістичну філософію, яка вказує людині на її мету в співіснуванні з іншим матеріальним сущим.

Втім, обговорення екотомістичних проблем породжувало дискусії стосовно того, яким чином ми повинні тлумачити інше живе суще, оскільки від

тлумачення залежить і практичний бік. Ці тлумачення виходили з класичних перипатетичних тез про вищість людини над тваринами у зв'язку із недосконалістю останніх через відсутність душі. Згідно з Аквінатором, недосконале існує для того, щоб досконаліше могло його використовувати, як рослини використовують землю, тварини – рослини, а люди – тварин [напр., в *STh I*, q. 96, a. 1]. Втім, до гріхопадіння людина не потребувала тварин для власних тілесних потреб: одягу – через відсутність сорому, м'яса – оскільки могла харчуватися з райських дерев. Як каже Аквінат: «Тварини були потрібні людині для досвідного пізнання їх природи, і це впливає з того, що Бог привів тварин до людини, аби та могла давати їм імена, що відображали б їхню природу» [Ibid., I, q. 96, a. 1ad3]. Отже, Аквінат передбачав утилітарне ставлення до доквілля. Втім, для багатьох прибічників екотомізму ці цілком точні прямі цитати не є аргументом на користь думки, що Аквінат вважає, що доквілля постає винятково як інструмент для людини. Так, Дж. ЛеБланк в своїй статті «Екотомізм» вказує, що Аквіната критикують через вище вказані тези, але в дійсності його ж такі метафізика спростовує їх, що означає, що томізм слід захистити від несправедливої критики і обґрунтувати його вчення, оскільки воно може зробити внесок в холистичну екоетику [13, p. 293]. Інша річ, що, як вказує, Н. Торретта, обґрунтування християнської екоетики на підставі томізму можна здійснювати, апелюючи до його поняття справедливості (*iustitia*), що визначається як постійне прагнення того, щоб кожен виконував своє призначення [*STh. II–II*, q. 58, a. 1], де цей слово «кожен», на думку Торретта, буде виходити за межі раціонального сушого і включатиме всю множину живого сушого [20, p. 222]. Аргумент справедливості також використовує П. Сміт в своїй дисертації з питань екотомізму¹. Втім, у інших визначеннях, які пропонує Аквінат, вказано, що між суб'єктом та об'єктом справедливості таке відношення можливе лише на підставі рівності [Див., напр.: *Super Sent. IV*, 46, 1. 1. 1c], а томізм не передбачає видову рівність, натомість пропонує ієрархічну систему світу.

Г. Торретта звертає увагу також на концепцію фінальної мети у Аквіната, яка, згідно з томістичними позиціями, може бути внутрішньою і зовнішньою. Таким чином телеологічний компонент передбачає, що якась річ, по-перше, повинна виконати свою мету (приміром, око повинне бачити) і у виконанні цієї мети є її перша досконалість. По-друге, кожна річ, з точки зору порядку природи, виконуючи свою внутрішню мету, слугує чомусь більшому, вона не відірвана від решти сушого, і в цьому її друга досконалість (те саме око діє як орган чуттів і дає нам дані про навколишній світ, тим самим дозволяючи апостеріорно пізнавати божественне наскільки це можливо) [20, p. 227]. У цей спосіб здійснюється світовий порядок у взаємодії між різними та часто різнопорядковими суцями. Це дозволяє зрозуміти, що тваринний і рослинний світ, зокрема, виконуючи свою первинну функцію, бере участь в більш глобальних процесах, націлених на гармонізацію природи, що передбачає, що раціональне суще повинне дбати про суще нижчого порядку через

апеляцію до загальної мети природи. Втім, далеко не всі представники католицької екофілософії схильні вважати цей аргумент валідним, вказуючи, що, попри пом'якшення тези про експлуатацію сушого з нижчим порядком засобами апеляції до його мети, це все одно інструменталістський підхід. Приміром, в межах дискусії В. Дженкінса, що обґрунтовував екоорієнтованість Аквіната через Аквінатору апеляцію до пізнання як спасіння через багатоманіття сушого в порядку природи² та Ф. Бензоні, який апелював до того, що засобами томізму екофілософську систему будувати не варто, оскільки вона заслабка для цього, та ще й занадто антропоцентрична³.

Висновки. Як бачимо, для неотомістичної філософії здобутки ХХ–ХХІ ст. стають своєрідним викликом. Вирішити сучасні проблеми засобами томізму – доволі непроста справа, тому часом неотомістам доводиться вдаватися до неочікуваних інтерпретацій і часом приписувати св. Томі те, що він не писав. Більше того, деякі відповіді Аквіната суттєво та принципово розходяться з офіційними позиціями католицизму сьогодні. Втім, наука й далі буде розвиватися, а з нею й поглиблюватиметься етична проблематика. Чи з може філософія св. Томи «йти в ногу» католицькою доктриною, чи зможе й надалі надавати відповіді на нові проблеми – це й досі відкрите питання.

Список використаних джерел

1. Боецій. Проти Євтихія та Несторія: Про дві природи й одну особу во Христі / Аніцій Манлій Северин Боецій // Теологічні трактати; [пер. з латини та коментарі Р. Паранько]. – Л., 2007. – С.53–96. // Boetius. Proty Ievtykhia ta Nestoria: Pro dvi pryrody i odnu osobu vo Chrysti / Anitii Manlii Severyn Boetius // Teologichni tractaty; [trans. from Latin and comm. by R. Paranko]. – Lviv, 2007. – S.53–96.
2. Anscombe G. E. M. Where you a zygote? / E. Anscombe // Royal Institute of Philosophy Lectures. – 1984. – V.18. – P.111–115.
3. Austriaco N. P. G. In defense of the loss bodily integrity as a criterion of death: A response to the radical capacity argument / N. P. G. Austriaco // The Thomist. – 2009. – V.73. – №4. – P.647–659.
4. Benzoni F. Ecological ethics and the human soul: Aquinas, Whitehead, and the Metaphysics of value / F. Benzoni. – Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 2007. – 261 p.
5. Benzoni F. Thomas Aquinas and environmental ethics: a reconsideration of providence and salvation / F. Benzoni // The journal of religion. – 2005. – V.85. – №3. – P.446–476.
6. Dolan J. M. G. E. M. Anscombe: Living the truth / J. M. Dolan // First Things. – 2001. – №113. – P.11–13.
7. Donceel J. Immediate Animation and Delayed Hominization / J. Donceel // Theological Studies. – 1970. – V.31. – P.96–101.
8. Eberl J. T. Aquinas's Account of Human Embryogenesis and Recent Interpretations / Jason T. Eberl // Journal of medicine and philosophy. – 2005. – V.30 (4). – P.379–394.
9. Eberl J. T. The beginning of personhood: A thomistic biological analysis / Jason T. Eberl // Bioethics. – 2000. – V.14 (2). – P.134–157.
10. George M. P. Aquinas on the goodness of creatures and man's place in the Universe: A basis for the general precepts on environmental ethics / Marie P. George // The Thomist. – 2012. – V.76. – №1. – P.73–124.
11. Jenkins W. Biodiversity and salvation: Thomistic roots of Environmental ethics / W. Jenkins // The journal of religion. – 2003. – V.83. – №3. – P.401–420.
12. Jones D. A. Anscombe on the human embryo / The Moral Philosophy of Elizabeth Anscombe (St. Andrews Studies in Philosophy and Public Affairs) // Luke Gormally, David Albert Jones, Roger Teichmann. – Luton: Andrews UK Limited, 2016. – 345 p.

¹ Smith P. Aquinas and Today's Environmental Ethics: An Exploration of How the Vision and the Virtue Ethic of «EcoThomism» Might Inform a Viable Eco-Ethic (Dissertation: Duquesne University, 1995).

² В статті Jenkins W. «Biodiversity and salvation: Thomistic roots of Environmental ethics».

³ Зокрема, в роботі «Thomas Aquinas and environmental ethics: a reconsideration of providence and salvation».

13. LeBlanc J. Ecothomism / Jill LeBlanc // Environmental Ethics. – 1999. – V.23. – №3. – P.293–306.

14. Lectures held by G. E. M. Anscombe at Oxford and Cambridge [Електронний документ]. – Режим доступу: http://www.unav.es/filosofia/jmtorralba/Lectures_G.E.M._Anscombe.pdf. – Перевірено: 21.04.2017.

15. Smith P. Aquinas and Today's Environmental Ethics: An Exploration of How the Vision and the Virtue Ethic of «EcoThomism» Might Inform a Viable Eco-Ethic; [Dissertation]. – Pittsburgh: Duquesne University, 1995). – 405 p.

16. Story K. Catholic Environmentalism. Families care for creation in everyday ways / Kara Story // Catholic Rural Life. – 2001. – №3.

17. Thomas de Aquino. Commentum in quartum librum Sententiarum magistri Petri Lombardi / Sancti Thomae Aquinati Doctoris angelici divi Opera omnia. V.7/2. – Parma: Typis Petri Fiacadori, 1858. – 1335 p.

18. Thomas de Aquino. Summa theologiae cum commentariis Thomae de Vio Caietani. Prima pars / Sancti Thomae de Aquino Opera omnia iussu Leonis XIII P. M. edita. – Roma: ex typographia Polyglotta, 1888. – T.5. – 528 p.

19. Thompson K. From Conservation to Consecration: Towards a Green Thomism [Електронний документ]. – Режим доступу: <http://www.hprweb.com/2010/11/from-conservation-to-consecration-towards-a-green-thomism/>, перевірено 26.04.2018.

20. Torretta G. Thomas' Green Thumb: Ecotheology beyond revolution and reform / Gabriel Torretta O. P. // Angelicum. – 2015. – V.92. – №2. – P.213–232.

21. Woods M. Cultivating Soil and Soul: Twentieth-Century Catholic agrarians embrace the Liturgical movement. – Collegeville, Minn.: Liturgical Press, 2009. – 291 p.

Sakovska O. Yu., postgraduate student of National University of «Kyiv-Mohyla academy» (Ukraine, Kyiv), herrezen@gmail.com

St. Thomas Aquinas' teaching and modernity: bioethics and ecothomism

The article is dedicated to St. Thomas Aquinas' teaching on living bodies and aimed to show the ties between medieval and modern philosophy in its connection to thomistic philosophy (specifically, in the area of bioethics and ecological issues). It was also shown the way these topics relate to metaphysics in general and St. Thomas teaching as well. By means of comparative analysis and genealogical method most important issues of so-called «green» thomism are analyzed as well as attempts to solve its problematic issues, made by the modern thomists. In conclusion it is shown that neo-thomism acknowledges discrepancy between Aquinas' teaching and modern Christian approach towards up-to-date issues.

Keywords: Thomism, bioethics, ecology, soul, mind, body.

* * *

УДК 255.392

Санников С. В.,
кандидат богословских наук, старший научный
сотрудник, Центр изучения религий Национального
педагогического университета им. М. П. Драгоманова
(Украина, Киев), s.v.sannikov@npu.edu.ua

Амбивалентность феномена крещения у духовных христиан

Автор исследует роль феномена крещения в понимании духовных христиан, в частности, в группах духоборов (духоборцев) и молокан. Обычно считается, что эти группы отвергают крещение, однако, на основании первоисточников в статье показывается их амбивалентное отношение к крещению. С одной стороны, роль крещения, как акта инициализации и инкультурации особенно велика для всех духовных христиан, но с другой стороны они категорически отвергают это действие как физический ритуал. Важность крещения базируется на библейских текстах, которые авторитетны в этих группах, но произвольная герменевтика придает им исключительно духовный характер. Отсутствие внешнего знака инициализации, как присоединения к общине, приводит к расплывчатости критериев в определении «своей» – «чуждой» в этих движениях. Как результат, руководители общин вынуждены создавать определенные внешние правила, что приводит к легализму и замкнутости. На богословском уровне это ведет к гностическому дуализму и докетизму.

Ключевые слова: духовное крещение, ритуальность, инициация, духоборцы, молокане.

(стаття друкується мовою оригіналу)

Группа, известная как духовные христиане – это обширное направление религиозного диссидентства, возникшая в Восточной Европе (на территории Российской империи) в основном с XVIII в., и получившая особое развитие во второй половине XIX – начале XX в. Эта группа подвергалась жестокому как идеологическому, так и физическому гонениям и ее особенностью было прежде всего желание строго жить по заповедям Божиим и практиковать личностные отношения с Богом, отвергая официальные церковные обряды. Достаточно вспомнить популярное выражение духоборцев, имевшее хождение в то время – «Церковь не в бревнах а в ребрах». Бонч-Бруевич передает прямую речь духоборцев более точно: «Наша церковь построена ни в горах, ни в брѣвнах, ни в каменных стенах, а наша церковь построена в душах и сердцах человеческих» [4, с. XXIII]. Как правило, это были самобытные богоискатели, некоторые из которых позже находили своих зарубежных единомышленников. К этой группе причисляли большое количество так называемых «сект», как презрительно их называли в православном окружении, считая их отколовшимися от истинной церкви еретиками, а также много толков и течений.

Исследованиями богословия и практики этих групп в дореволюционный период занимались сектоведы Н. Барсов, Н. Анфимов, а позже религиоведы В. Бонч-Бруевич, Е. Буянов, Ю. Красникова, Ю. Сушкова и др. Ирина Тульпе пишет, что: «сектанство как религиозный феномен выступало в качестве альтернативы (оппозиции) архаическим, мифологическим элементам и структурам, существующим в церкви и в обыденной «синкретичной» религиозности», поэтому к духовным христианам часто причисляли все альтернативные православию духовные образования, что с богословской и религиоведческой точек зрения было не всегда удачно» [16]. От других течений религиозного разномыслия духовные христиане отличались полным отрицанием какой-либо внешней обрядности и фундаментализмом в толковании Писания и практической жизни. Самыми типичными представителями этой группы в Восточной Европе несомненно являются Духоборцы (духоборы) и Молокане.

Цель статьи – показать неоднозначность и амбивалентную сложность представлений о феномене крещения в группах духовных христиан, которые, как традиционно считается, отвергают и не практикуют это церковное установление.

Духоборцы. В дореволюционном сектоведении это движение называли духоборцы, в советский период и до настоящего времени в религиоведческой литературе стали использовать термин «духоборы», но адепты этого движения считают новое наименование оскорбительным, потому что они борются за духовность – «борцы за Дух», а не борцы с Духом. Поэтому правильнее использовать самоназвание этой группы – духоборцы.

Эту группу Н. И Барсов [2], как и все православные сектоведы, относит к «сектам рационалистического направления», хотя их скорее следует считать мистиками, и он считает, что они появились от неизвестного квакера, посещавшего Харьковскую губернию в середине XVIII в. Однако, достоверные данные о ранних связях